

Величко В. М.

аспірант, Харківська державна академія дизайну і мистецтва

СТЕПАН ЯРЕМИЧ – УЧЕНЬ І ПОПУЛЯРИЗАТОР ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ГЕ

Анотація. У статті простежуються взаємостосунки вчителя і учня, аналізуються обставини та виокремлюються складові мистецьких пошуків М.М.Ге, їх вплив на С.П.Яремича, як мистецтвознавця і біографа художника.

Ключові слова: мистецтво, живопис, вчитель, учень, спадщина.

Аннотация. Величко В.Н. Степан Яремич – ученик и популяризатор творчества Николая Ге. В статье рассматриваются взаимоотношения учителя и ученика. анализируются обстоятельства и выделяются составляющие творческих исканий Н.Н.Ге, влиявших на С.П.Яремича.

Ключевые слова: искусство, живопись, учитель, ученик, наследие.

Annotation. Velychko V.M. Stephan Yaremich – a follower and popularizer of Mykola Ge's work inheritance. This article analyzes relationships between a teacher and his follower as well as presuppositions. It highlights components of artistic searching's of M.M. Ge that influenced S.P. Yaremich who was arts critic and bibliographer of his teacher.

Key words: art, painting, teacher, student, inheritance

Постановка проблеми. Вже понад два десятиліття обговорюється вектор розвитку українського мистецтвознавства, задіяні проблемні ділянки національно-мистецьких цінностей. Після того, як на початку 1990 – х почали обговорювати питання творення нової історії українського мистецтва, були висловлені думки і погляди на сучасний стан, стратегію і тактику розвитку мистецтвознавчої науки. Заявлені напрямки досліджень, підкреслювалось значення академічного і освітнього мистецтвознавства в об'єднанні зусиль по підготовці і виданні цільової літератури [8, с. 12,15] Зазначений рух зумовив, появу словників, хрестоматій, нарисів і капітальних монографічних досліджень. Було опубліковано чимало нового матеріалу, із розробкою кардинальних тем, відкриттям нових імен, розкриттям забутих явищ і подій. Саме такі видання, де висвітлювали «білі плями» важливі для осмислення історичних шляхів і з'ясування наявного місця української культури в світі.

Ці наукові розробки подають матеріал, що спонукає до подальшого їх аналізу та використання в наукових розвідках, присвячених новим – старим питанням взаємозв'язків українського і російського мистецтва. Зокрема питання впливу мистецької парадигми російського і українського художника Миколи Ге, на прикладі його взаємостосунків із своїм оточенням в Києві, Санкт-Петербурзі, Москві та в період спільної праці із учнями в хутірській майстерні на Чернігівщині, – є одним із важливих завдань і потребує зваженого розгляду, з метою сучасної оцінки існуючої мистецької спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В цьому контексті важливо зануритись у атмосферу співтворчості, хутірських бесід, щоб з'ясувати ті питання, які обговорював Микола Ге із своїми учнями та гостями в маєтку родини художника. Це дасть можливість відчутти ауру духовного життя, взаємних почуттів і спільних думок, щоб точніше уявити ті переконання, які формувалися на хуторі Ге.

Багато сучасників, а потім і дослідники творчої біографії художника були одноставними, відзначаючи освіченість, великі знання, широкий кругозір М.М.Ге. Відомо, що І.М. Крамський визнавав І.Ю.Рєпіна самим освіченим серед своїх сучасників. Другим в цьому ряду слід назвати М.М. Ге – художника і мислителя, робота душі і розуму котрого, духовна діяльність були широкі і різноманітні, як у молоді роки, так і в похилому віці. Микола Ге навчався протягом сімнадцяти років: з 1841 по 1847 роки в Першій київській гімназії, в 1847-1849 роках на фізико-математичному факультеті в Київському і Петербурзькому університетах, в 1850-1857 роках – в Академії мистецтв. Отже, для свого часу він отримав блискучу освіту. Вона допомагала йому, разом із постійною самоосвітою, – керуватись словом, думкою, замислюючи сюжети картин і пояснюючи їх зміст, коли надходила потреба у спілкуванні із сучасниками, відстоюючи етичну і моральну основу своїх живописних полотен.

«Від станції Плиски йдуть пішки. Це буде

дешевше, а хутір наш видніється і шлях один – спитайте тільки хутір Ге, і вам кожний скаже, куди йти» [10, с. 149]. Так писав в 90-х роках позаминулого століття про свій маєток на хуторі Іванівському Борзнянського повіту Чернігівської губернії одному з численних своїх адресатів Микола Миколайович Ге. Ще при житті видатного російського живописця, професора Академії мистецтв М.М.Ге одержав свою другу назву цей хутір. Відомості про садибу митця поширювалися вже при його житті. Про майстра, його роботу над своїми творами сповіщала навіть місцева преса. «Відомий професор живопису, – писали «Чернігівські губернські відомості» 27 вересня 1892 року, – що живе майже безвиїзно в своєму маєтку... в цей час завершує картину на величезному полотні, над якою працював вже на протязі п'яти років... для пересувної виставки, що має відбутися. Картина зображує розп'яття Христа і відтворює момент морального переродження одного із розбійників, розп'ятих разом із Христом, За відгуками осіб, які бачили картину в майстерні художника, вона своєю реальністю і глибиною думки справляє надзвичайне враження» [13, с. 4]. Відомо, що і Л.М.Толстой часто радив своїм знайомим відвідувати знаменитого художника. Не випадково й молоді митці відправлялись в далеку путь на хутір Ге, створюючи загін, можливо, най почесних і най важливих відвідувачів майстерні цього живописця.

Питання «М.М.Ге в колі творчої молоді» є цікавою і малодослідженою сторінкою в історії художнього життя України к. XIX – п. XX століть. Воно доволі складне і потребує необхідного його з'ясування. Дослідниця мистецької спадщини, друкованих і архівних матеріалів, пов'язаних з ім'ям художника, Н. Ю. Зограф стверджувала, «що у Ге не було учнів, які безпосередньо його продовжували» [2, с. 23]. Вона вказувала на відсутність у Ге педагогічної школи, яка відрізнялась би від старої академічної школи. Н.Ю. Зограф доводила, що в чистому розумінні заявленої теми, «творчість Ге не знайшла продовжувачів» [3, с. 23]. Зауваження слушне, але воно не означає, що та робота, яку проводив Ге з молодими художниками, мала такі наслідки, що їх можна було б ігнорувати. Яким був вплив художника, якщо не на твори молодих, так на їх погляди, принципи творчої діяльності і на формування світогляду, – позитивну відповідь на ці питання дають різноманітні факти біографії М.М. Ге та його учнів. Чому, вихованець Київської рисувальної школи М.І.Мурашко, художник і мистецтвознавець С.П. Яремич, котрий за свідченням сучасника «був улюбленим учнем Миколи Миколайовича», [9, № 9-10], – стверджував у своїй автобіографії: «Своїм основним вчителем вважаю М.М.Ге, у якого я жив цілими місяцями на хуторі і займався живописом під його керівництвом» [7, с. 36].

Інший вихованець цієї школи живописець С.П.Костенко підкреслював в свою чергу: «Цей художник і наш спільний друг... здобув в моїх очах все більшу й більшу ціну, я не кажу вже про те, наскільки зобов'язані ми йому своїм розвитком» [8, с. 60]. Обидва художники, а також інші учні рисувальної школи В.Д.

Замирайло, О.А.Курінний, Л.М. Ковальський, Г.Г. Бурданов, І.К. Пархоменко, Г.К. Дядченко з гордістю називали себе «геєвцями».

Теза Н.Ю. Зограф про відсутність учнів у М.М. Ге, котрі використовували б у своїй творчій практиці, або навіть вдосконалювали б живописну систему вчителя, не є достатнім аргументом. Адже, такого завдання, створити власну школу, спираючись на досвід школи Брюллова, не ставив на меті собі майстер. Микола Ге був із плеяди тих митців, котрі, як Олександр Іванов, Феофан Грек, Андрій Рубльов, Михайло Врубель, Марк Шагал, Казимир Малевич та інші створили свій власний стиль, особистий світ образів, наслідувати який – марна праця. Як приклад, можна навести творчий досвід В.Д. Замирайло, котрий знаходячись під могутнім впливом живопису М.О.Врубеля, обертаючись у колі його мистецьких образів, – повторював навіть манеру його письма і використовував палітру свого другого вчителя. Це був перший учнівський етап у його творчості, етап наслідування. Другий етап відбувається, коли особистість здібного учня отримує перемогу, демонструючи своє світобачення, котре вже не має відношення до такого явища, як епігонство з боку менш талановитих сучасників свої геніальних земляків. І характер діяльності випускників Київської рисувальної школи в наступні роки, котрих навчав і виховував Микола Ге, важливе тому підтвердження.

Спілкування художника із молоддю було доволі насиченим і відбувалося на декількох рівнях протягом 5 років, в період з 1889 по 1894, а особливо у два останні роки, перерване смертю М.М. Ге. Зокрема, в ті дні, коли С.П. Яремич опрацьовував власні етюди, робив копії із творів свого вчителя, старих майстрів, та приймав його поради, перебуваючи безпосередньо в майстерні метра. Завершивши художні заняття, після обіду вчитель і учень продовжували далі навчатися, вивчаючи зокрема французьку мову, читаючи в оригіналі літературні твори Гі де Мопасана, Вольтера та обговорюючи прочитані рядки. Навіть під кінець робочого дня, виходячи на прогулянку і спілкуючись між собою вчитель і учень обмінювалися думками і враженнями, а не лише викидали вуглець із своїх легенів, за влучним висловом Миколи Ге. В своєму щоденнику Степан Яремич, після чергової прогулянки занотував важливий епізод, пов'язаний із оцінкою Миколою Ге пейзажних мотивів, його ставлення до звичних сільських краєвидів. «Ходили на прогулянку. Дивовижна тиша. Природа ніби заснула. Ми підійшли до ставка, – згадував Степан Петрович, – На ньому стрибали із галасом і гомоном діти. Дівчата співали незнайому мені пісню, за ставком хутір увесь в диму, і це створювало дивне враження, ніби це не дим, а примарні предмети, Микола Миколайович мовив: «Ось як це грубо, але в цьому є якась поезія» [1, с. 62].

В наслідок обміну думок від художніх вражень з'являлись не тільки малюнки, живописні твори, а й перші критичні статті С.П.Яремича, зокрема своєрідне есе, присвячене картині вчителя «Совість». Ця стаття написана в жовтні 1892 року, але надрукована була лише через 9 років. За твердженням її публікатора

О.С.Рождествіна, вона високо оцінена була самим М.М.Ге, як матеріал, що доповнював і розвивав його думки та настрої, стосовно Іуди – головного персонажа картини «Совість». Як підкреслював Микола Ге його учень і популяризатор написав «прекрасну статтю», бо був вільним у своїх висловлюваннях, «а тому не упередженим» [6, с. 110], не «прикутим» до картини, як її творець.

С.П.Яремич стверджував: «Іуда являє собою тип не поодинокий, а загальний. Його можна віднести до кола тих людей, котрі здатні до розуміння дійсного сенсу життя, але поглинутий клопотами лише про власну особистість, втрачає це розуміння, інколи на час, а в більшості випадків назавжди» [6, с. 108]. Характеризуючи Іуду, як егоїста, котрий дбав лише про вдоволення свого гонорового самолюбства, Яремич тим не менш високо цінував цю людину, бо, коли в ньому, «проказала совість, він став багато кращим і вищим від нас» [6, с. 110]. Цінність живописного твору Миколи Ге в тому і полягає, – за Яремичем, – що «тут пластично показане ледь помітне відродження тієї людини, котру суспільство таврувало і до останнього часу таврує, як найжахливішого злодія» [6, с. 110].

Подібна художня проникливість утвірського вчителя показова, бо обумовлена, як атмосферою співтворчості, довіри і поваги, так і подальшим обміном думками і враженнями чи то в майстерні, чи на пленері. Вплив яскравої особистості та художнього спадку Миколи Ге на його сучасників, котрим пощастило спілкуватися з майстром віч на віч, не одну годину і, навіть не один тиждень, як це відбувалося із Степаном Яремичем, а також багатьма іншими, – і є наслідком діяльності по розповсюдженню і засвоєнню художнього буття. Саме цю константу духовного життя того часу мав на увазі живописець С.П. Костенко, стверджуючи: «... для чого ми живемо на світі і що ж нам було б робити, як би не те, що відкрив нам Ге, полягає виключно в ньому самому і не потребує подальшого розвитку і здійснення» [7, с. 113]. Вказані художники, а також інші вихованці рисувальної школи, особливо В.Д. Замирайло, О.О. Курінний, Л.М. Ковальський, Г.Г. Бурданов, Г.К. Дядченко, мали рацію, коли називати себе «геєвцями». Стосунки між ними можна охарактеризувати, як наставництво, де форма інтелектуального, духовного взаємозв'язку домінує.

Життя на хуторі Ге під час перебування там учнів проходило за особливим розкладом. З ранку, після сніданку художники працювали в майстерні, разом чи окремо, кожен над своїм твором. М.М.Ге вів уроки малюнка і живопису. Тут гості, що перебували на хуторі позували для створення картин «Суд Синедріона», «Голгофа». Відомі факти позування молодих художників, зокрема Яремича для картини «Розп'яття». Заради ілюзії учень був розп'ятий на хресті декілька хвилин, із застосуванням спеціально виготовлених підставок та за допомогою рушників. Ці засоби недовго допомагали молодому натурнику, бо рятували від болю лише на декілька хвилин.

У другій половині дня відбувалися бесіди під час прогулянок в саду, а також в будинку художника. Вони були присвячені живопису, літературі, подіям

сучасного художнього життя і минулих часів. Увечері майстер і учень вивчали іноземні мови. Практикувалося читання уголос художньої літератури з обов'язковим обговоренням прочитаних книг.

Необхідно особливо підкреслити значення того культу книги, який панував на хуторі і доповнював атмосферу творчості. Минали години всеосяжного спілкування. Межа була умовною. Біля мольберта, коли учень копіював твори свого наставника, або в саду чи за столом, – обов'язково піднімалися питання мистецтва, обговорювалися ті чи інші проблеми із ними пов'язані. Головне полягало в тому, що обидві сторони уточнювали свої погляди, розширювали свій освітній рівень.

Важливо підкреслити і те, в яких умовах це проходило. Ге був безпосереднім і щирим, розмовляв живою, образною мовою. «Нарешті, – згадував його учень, – неможливо було не любити в ньому якусь особливу доброзичливість до людей, котрою він був проїнятий незважаючи на часті розчарування» [11, с. 7].

Віра в добро, бажання жити по законам високої моралі, честі, й совісті, гостро усвідомлювана проблема морального вибору, бажання Ге вести розмову на тему хвилюючих його моральних цінностей, як мовою живопису, так і мистецтвом слова; – все це в сукупності і привертало до нього молодь, відповідаючи її пориванням і мріям. «Ге був молодим і живим моральною бадьорістю, а також вірою в людину» [12, с. 279], – писав І.Ю. Репін.

Щодо питань суто професійного навчання у художника Ге, то розгляд їх теж дає цікавий матеріал. Молоді митці вчилися у свого наставника відстоювати свої творчі позиції, як на світоглядному рівні, так і в методології творчих пошуків. Ге завжди виступав проти випадкових знахідок, випадкової вдачі. Він, як стверджував С.П. Яремич: «...вперто спрямовував своє завдання по визначеному руслу, безжально шматуючи, ламаючи, всіляко викроюючи, видозмінюючи як думку, так і форму» [11, с. 7]. Живописець Микола Ге вимагав професійного ставлення до художніх творів, застерігаючи учнів, від індиферентного ставлення до роботи, в наслідок чого відбувається, за висловом художника, «плетіння панчохи», тобто з'являється твір, в якому відсутня думка та художня ініціатива. В зв'язку з цим художник настійливо запроваджував свої ідеї «живої форми», що базувалися на принципах високого професіоналізму, повного оволодіння своїм ремеслом. Працюючи, намагаючись найточніше відтворити на полотні свої думки і почуття, живописець, – казав Ге, – не буде міркувати, де і коли він покладе мазок, якої перспективи потребує той чи інший предмет, персонаж в композиції твору – «... все ремісничче повинно бути опрацьованим раніше, і під час творчої праці буде виходити само по собі» [5, с. 251]. Також художник постійно вимагав розвитку зорової пам'яті і зображення в майстерні кожного дня всього того, що раніше привертало увагу. Нехай це буде світло, вираз обличчя або якась сцена.

В той же час, як своєю творчістю, так і під час бесід Микола Ге доводив учням, «що художник –

інструмент надто чутливий, на ньому відображаються усі найменші відтінки почуттів» [10, с. 233]. Це слушне зауваження не випадково згадував Степан Яремич, розуміючи, як необхідно і як важко справжньому митцеві «уберегти самостійність, не зробивши великих поступок моді, котра так згубно впливала на обдарування художника». Зауваження риторичне, оскільки, як Микола Ге, так і його учень «під вагою обставин змушені були віддавати свої здібності на служіння речам, більш ніж скороминущого значення» [10, с. 233].

Лише в останній період свого життя Степан Яремич, за власним висновком, віддав належну шану своєму вчителю, як дослідник і популяризатор творчих пошуків Миколи Ге. Про це свідчить велика по фактичному матеріалу, цікава і важлива за висновками вступна стаття Яремича до опрацьованого ним збірника «Л.М.Толстой і М.М.Ге. Листування», котрий вийшов друком у 1930 році.

Подібні, а також інші настанови, їх практичне і теоретичне засвоєння зіграли в творчості молодих митців свою позитивну роль. Молодь линула на хутір Ге, доволі довго спілкувалась під час відвідин художником школи Мурашка в Києві, Одеської рисувальної школи, Московського училища живопису, різьблення й архітектури, – і дуже довго не відпускала М.М.Ге не тільки заради уроків живопису та малюнка. «Навчитель життя» – таким залишився в уяві багатьох своїх учнів художник – філософ Микола Ге.

Висновки. Завершуючи мову про місце і значення в художньому житті 1890-х років подій і фактів, пов'язаних із художньо-виховною діяльністю Миколи Ге, – слід зауважити, що цей митець давно і заслужено був віднесений до плеяди видатних постатей 19 сторіччя, в першу чергу, як живописець і культурний діяч. Але, для окремих його сучасників він залишався, насамперед вчителем і педагогом, особливо для тієї когорти молодих митців, хто перебували в маєтку М.М.Ге, навчалися в його хутірській майстерні, чули живе слово свого наставника, знайомились із його експресивною живописною палітрою, як пластичним еквівалентом вільної думки і глибоких роздумів свого старшого товариша. В процесі їхнього спілкування, завдяки обміну міркувань і вражень, утворювалось духовне поле, своєрідна аура перетину творчих особистостей, котру є підстави окреслити, як духовна школа Ге, що зароджувалась на хуторі Іванівському поблизу залізничної станції Плиски на Україні.

Це місце в кінці XIX – на початку XX століть залишалось фактором розвитку, впливало на рух сучасного образотворчого мистецтва і становлення громадської думки. Наскільки віддзеркаленою була заявлена духовна ситуація в житті «геєвців», наскільки серйозний поштовх отримали вони у своїх пошуках життєвої правди, – засвідчили матеріали, що стосуються художньої і наукової спадщини Степана Яремича. Один із найкращих учнів Миколи Ге, відданий йому на все своє життя, Яремич залишився апологетом творчих настанов і мистецьких поглядів свого вчителя. Саме Миколі Ге зобов'язаний Степан Яремич своєю

доволі стрункою, вивіреною на практиці, системою поглядів на твори живопису і графіки, котрій він був відданий опрацьовуючи творчість своїх сучасників.

Література:

1. Выдрин И. Н.Н.Ге в воспоминаниях его учеников. // Искусство. – 1972, № 9. – С. 60 – 64.
2. Николай Николаевич Ге. – М., 1978. – С. 23.
3. Там же. – С. 23.
4. Там же. – С. 279.
5. Там же. – С. 251.
6. Рождествин А. Страничка из истории русской живописи. Николай Николаевич Ге (1831 – 1894). //Казанский музейный вестник. Казань. 1921, №3-6. – С. 108 – 110.
7. Степан Петрович Яремич. Оценки и воспоминания современников. Стаття Яремича о современниках. Сборник / Сост. И.И.Выдрин, В.П.Третьяков. – СПб. Издательство «Сад искусств». 2005. – С. 36.
8. Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку: Матеріали наукової конференції /Академія мистецтв України / Голова ред. колегії І. Д. Безгін.- К.:ВПП Компас», 2000. – С. 12, 15.
9. Яновський Б. Н.Н.Ге. Из воспоминаний. //В мире искусств. – 1907. № 9 -10.
10. Яремич С.П. Михаил Александрович Врубель.- М., 1911. – С. 149.
11. Яремич С. Толстой и Ге// Л.Н.Толстой и Н.Н.Ге; Переписка. – М.- Л., 1930. – С. 7.
12. Николай Николаевич Ге., с. 279.
13. Черниговские губернские ведомости. – 1892. – 27 сентября. – С. 4. Николай Николаевич Ге. – С. 250.